

Cîhana Lêkolînên Edebiyata Zarokan a ku Her Diçe Berfirehtir Dibe**The Expanding World of Children's Literature**

Peter HUNT

Peter HUNT	Peter Hunt, ORCID:0000-0003-0967-3300 Honorary Professor of English and Children's Literature, Cardiff University, United Kingdom
Wergêran: Dilan Tayçur	Dilan Tayçur, ORCID: 0009-0009-2664-955 dilantaycurr@gmail.com, Mardin Artuklu University, Kurdish Language and Culture Department, Graduate Student, Mardin-Turkey
Jêgir Citation Atf	Peter, Hunt (2025). Cîhana Lêkolînên Edebiyata Zarokan a ku Her Diçe Berfirehtir Dibe. Wer. Dilan Tayçur. <i>Artuklu Kurdology</i> (18). 83-96
Dîroka Şandinê Submission Date Geliş tarihi	23.09.2024
Dîroka Qebûlê Acceptance Date Kabul Tarihi	09.12.2024
Dîroka Weşandinê Publication Date Yayın tarihi	30.01.2025
Cureyê Gotarê Article Type Makale Türü	Gotara Wergerê Translation article Çeviri makalesi
Hakemî Peer-Review Hakemlik	Cot Nenas – Du ji derve Double anonymized - Two External Çift Taraflı Kör Hakemlik – İki hakem
Beyana Etîk Ethical Statement Etik Beyanı	Hatîye beyankirin ku di pêkanîn û nivîsîna vê xebatê de hemû rêzikên zanistî û etîk hatine şopandin û hemû çavkanî bi awayekî têkûz hatine referanskirin <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i> Bu çalışma yapılırken ve yazılırken bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve kullanılan tüm kaynaklara uygun şekilde atıfta bulunulduğu beyan edilir.
Kontrola Întihalê Plagiarism Checks Benzerlik Kontrolü	Belê – iThenticate <i>Yes – iThenticate</i> Evet – iThenticate
Nakokiyên Berjewendiyan Conflicts of Interest Çıkar Çatışması	Di gotarê de di navbera nivîskar û ti alîyên din nakokîya berjewendîyê tune ye. <i>There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.</i> Yazar ile makalede yer alan taraflar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Alîkarîya Darayî Grant Support Maddî Destek	Nivîskar beyan dike ku wî ji bo vê vekolînê ti fonên derveyî wernegirtine. <i>The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.</i> Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul etmektedirler.
Mafê Telifê & Destûr Copyright & License Telif Hakkı & Lisanslama	Nivîskar li jêr lîsansa CC BY-NC 4.0 mafê xwe yê li ser xebata xwe diparêzin. <i>Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.</i> Dergide yayın yapan yazarlar, CC BY-NC 4.0 kapsamında lisanslanan çalışmalarının telif haklarını saklı tutarlar.

Baş e, teoriya edebî bi kêrî çî tê? Ma ew ê strîna zarokên me temîn bike? Belkî na. Lê derheqê teoriya edebî de hinek têngîhiştin dê îmkânê bide me ku em fam bikin ka edebîyata em pêşkêşî zarokên xwe dikin, çawan karîger e. Di heman demê de bi saya wê, dibe ku em bi metnên li dora xwe ra têngîliyê saz bikin û weku xwînerên ciwan ên metnan, berdewamî li strînê bikin, her çend ew stran ji yên ku em dibêjin mezintir (mature) bin jî. Heya ku em strînê bidomînin, şanseki me heye ku em ruhê xwe yê stranbêjiyê bigihînin kesên ku em hîn dikin (McGillis, 1996, r. 206).

Edebiyata Zarokan

“Edebiyata zarokan” weku qadeke lêkolînê ya dilkêş xuya dike; ji ber ku pirtûkên zarokan bi giranî bala gûrûyên rewşenbîr û çandî nekişandiye; ji “mecbûriyet”ên weku “em divê derheqê wan de çî bifikirin, çî bibêjin” (xuya ye ku) bi bextewarî azad e. Herwiha ji bo gelek xwînerî, pirtûkên zarokan meseleyeke zewqên şexsî ye û ew jî dibe ku bê vê watayê, belkî ew edebiyata rastîn e – lê heke ew “edebiyat” ji tekstên wisa pêk bê ku bala xwîneran bikişîne, wan biguherîne û di xwîner da bertekên bihêz pêk bîne.

Lê heke zewqa şexsî, ji bo lêkolînê sedemeke nemaqûl xuya dike, wê demê em dikarin li ser bandora pirtûkên zarokan a rasterast an jî nerasterast û ya civakî, çandî û dîrokî bifikirin. Ew ji hêla perwerdehî û ticarî ve bi awayekî eşkere giring in -encamên wan ên li seranserê çandê, ji ziman bigire heya siyasetê: piraniya mezinan û bêguman hema hema piraniya kesên di pozîsyona hêz û bandorê de ne, di zarokatîyê de pirtûkên zarokan dixwînin û ne mimkûn e ku îdeolojîyên di hundurê wan pirtûkan de ti bandorê li ser pêşketina wan nekiribe.

Lê dîsa jî pirtûk hatin marjînalîzekirin. Axirî zarokatî rewşeke wisa ye ku em jê dûr dikevin; lê pirtûkên zarokan -ji nivîsînê heya weşanê û heya înteraksiyona wan a bi zarokan ra- qada wê grûba ku ji hêla çandê ve hatiye marjînalîzekirin, ango ya jinan e.

Lê ev marjînalîzebûn xwediyê hin avantajan e; ji ber ku ji aliyê çandî ve weku profileke-nizm hatiye dîtin, “edebiyata zarokan” nebûye “milkê” ti kom an jî dîsîplînekê: ne “aîdê” Beşa Edebiyatê ne aîdê Pirtûkxane û Dibistanan ne jî rêxistinên lokal/teng yên dê û bavan e. Ew ji bo xwendekarên (fermî an nefermî) edebiyatê, perwerdeyê, lêkolînên pirtûkxaneyê, dîrokê, psikolojîyê, hunerê, çanda populer, medyayê, pişeyên lînerîna zarokan û hwd. balkêş e û her nêrîneke pispor dikare bi rêya xwe nêzî vê qadê bibe. Xwezaya wê, him wekî komeke metnan û him jî wekî mijareke ji bo lêkolînê, şikandina barîyerên di navbera dîsîplînan û yên di navbera cureyên xwîneran de ye. Û wekî komeke metnan him yek ji hunerên herî zindî û orjînal e û him jî cîhê îstîsmara ticarî ya herî xav e. Ev tê wê watayê; çawa ku pirtûkên zarokan di valahiyekê de çênabin (xwînerên wan ên jidil, rexnegir û bikaranînen wan ên xuyayî, pratîkî û xwedî encam hene), loma teoriya edebîyata zarokan jî di anîna cem hev ya pirtûk û xwîneran de her tim xwedî rol e.

Encama vê ya hinekî nearam (an jî pir bi îlham) ev e ku divê em qebûl bikin pirtûkên zarokan kompleks/têkelhev in û lêkolîna wan bêsînor cihêreng e. Gelek xwendekarên li çaraliyê cihanê yên ku bi dersên edebiyata zarokan ên ji her astî ve eleqedar dibin bi lez dibînin ku tişt gelekî tevlihevtir in ji ya ku wan texmîn dikir. “Ew pirtûka zarokan e, tişt nabe”, “Zarok dê wê ferq nekin” yan “Hûn wê zehmettir dikin, divê ne wisa be.” Hejmara mamosteyên edebîyata zarokan yên ku rastî gotinên wiha nehatibin, kêma in. Lê ev tevlihevî, ne tenê problematîzekirinên ji hêla wan akademîsyenan e ku dixwazin bilêtên xwarina xwe ewle bikin; herwiha kiriyara ragihandinê ya herî zelal, bi awayekî ecêb tevlihev e -û em li vir bi pirsên bingeîn yên ragihandinê û têngîhiştina di navbera mezin û zarokan de, yan jî ya rasttir, bi ya navbera takekesan re mijûl dibin.

Ger edebiyata zarokan ji ya ku xuya dike tevlihevtir e, belkî ya pirtir tevlihev pozîsyona wê ya di navbera nivîskarên mezin, xwîner, rexnegir û pratîzeker û xwînerên zarok de ye. Edebiyata zarokan

xaleke diyar e ku teorî tê de rastî jiyana rast tê, ku em neçar dibin van bipirsin: em dikarin li ser pirtûkekê çi bibêjin, çima divê em bibêjin, em dikarin çawa bibêjin û tiştê ku em dibêjin dê çi bandorê bike? Em herwiha neçar dibin ku bi pêşdarazên xwe re rû bi rû bimînin. Gelek kes wê înkâr dikin ku ew ketine bin tesîra xwendina xwe ya di zarokatiyê de (“min xyz di zarokatiya xwe de xwend û ti zirara wê negihîşt min”) û dîsa jî dibe ku ev heman kes bin ku qebûl dikin zarokatî di jîyana me de qonaxeke giring e (ew yek hema hema weku gerdûnî tê pejirandin) û zarok dilnazik in, hesas in û divê ji manipulasyonê bîst parastin. Edebiyata zarokan giring e -lê dîsa jî ne giring e.

Di encamê de, berî ku em dest bi kişkirina daristana aloz a bi navê “edebiyata zarokan” bikin, divê em hin têgeh, raman û rêbazên bingehîn saz bikin: li ser argumanên bingehîn bixebitin, kîjan teknîkên rexneyê, kîjan rabêj û kîjan stratejî ji bo mijara me guncav in -an jî yekta ne- diyar bikin. Dikare bê nîqaşkirin ku em dikarin (û divê) ji amûrên giring ên teorîk û analîtîk yê ji hemû dîsîplînan ji felsefeyê bigire heya psikoterapiyê sûd wergerin; an jî divê em teorî û pratîkeke rexneyî ya li gorî hewcedariyên teqez yê “edebiyata zarokan” bi pêş bixin.

Ev pirtûk, ku gotarên sereke ji çapa duyemîn a *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* (Ansîklopediya Navneteweyî ya Edebiyata Zarokan) hildibijêre; teoriya bingehîn ji bo hemû serpêhatiya “edebiyata zarokan” peyda dike, xetên sereke yê hin nêzikatiyên pratîkî destnîşan dike, qadên lêkolînê pêşniyaz dike û çavkaniyên nûjen pêşkêş dike da ku xwîner rêya xwe ya kesane û guncav bibîne.¹

Edebiyat û Zarok

Hemû nivîskarên vê pirtûkê di baweriyêke negotî de ne ku edebiyata zarokan ji bo mezinan hêjayî xwendin, nîqaşkirin û hizirkirinê ye. Aidan Chambers motîvasyonên gelek mamoste û nivîskarên “liberal humanîst” bi kurtî wiha vegotiye:

Ez ji tradîsyona demotîk im; Ez di wê baweriyê de me ku edebiyat her tim aîdî hemû mirovên ji hemû serdeman e. Divê erzan be û mirov bikare bi hêsanî bigihêje wê. Divê xwendina wê bi kêf be lê di heman demê de dijber, berevajîker, vejîner û xemrevîn be; divê mirovan rihet bike û hemû wan taybetmendiyên din bihewîne ku em ji bo edebiyatê îdîa dikin. Di dawiyê de, ez bawer dikim ku em di edebiyatê de baştirîn derberrîna xeyala mirovî dibînin û ew amûra herî bikêr e ku rê dide me em ji heqî xwe û bi ramanên xwe yê derbarê xwe de derkevin (Chambers 1985, r. 16)

Ev bawerîya bi edebiyatê, bingeha piraniya raman û perwerdeya rojane ya derheqê zarok û pirtûkan de ye; Ew li pişt pêwendîya edebiyat û xwendewariyê (literacy) de ye, ferq nake ku ka pirtûkên zarokan bi serê xwe bi qîmet in yan ji bo tiştên balatir (edebiyateke “mezin” an “mezinan”) kevirekî pêşveçûnê ne.

Daxuyaniya Chambers, bi awayekî zelal ne bêalî ye: ew hin îdeolojiyên eşkere (û hin jî ne ewqas eşkere) dihewîne (aspektên îdeolojiyê di Beşa 3. de tîrêxandin) û ew me li hember pîrsa “edebiyat çi ye” rûbirû dihêle. Li ser vê meseleyê, bi qasî behreke mirekeb hatiye rijîn lê divê mirov qebûl bike peyvên rêzkirî yê li ser rûpelekê bi tena serê xwe xwedî nirxeke “edebî” nînin. Weku Jonathan Culler kurte dike, “Edebiyat ... kiriyareke axaftinê yan jî bûyereke metnî ye ku hin cure diqetan dikişîne ser xwe” (1997, r.27) -yan jî ya çêtir, hin nîrx li wê tîrêxandinê jî hêla hin endamên çandê yê ku di pozîsyona nîrxdiyarîkirinê de ne.

Di edebiyata zarokan de praktîzeker (ên bi zarok û kitêban re dixebitin û ji nuansên teorîk bêtir, xwedî xemên acîl in, dixwazin bi awayê herî basît bizanin ka çi baş e? Ev ji bo edebiyata zarokan

¹ Ev gotar pêşgotina wê kitêba navborî ye ku ji aliyê edîtor Peter Hunt ve hatiye nivîsîn û loma dê carinan qal û referansî hin nivîs û beşên di kitêbê da bike. (wergêr)

esas e. “Divê meriv qîmetê bide çi?” Ew pirs weku sîyekê dadikeve ser wan û gelekî dijwar dibe ku mirov gelek kesan îqna bike “ya baş” aîdî kesekî din -wan kesên “mezin”- nîne. Li derveyî akademîyê, nîqaşên li ser pirsê “çi baş e?” êdî vediguhêrin hevokên mîna “ew meseleya zewqê ye.” Lê mirov bi gelemperî li ser vê yekê hinekî nerehet in – an jî dilgiran in; qey kesek, li cîhekî, ji wan çêtir dizane ku çi “baş” e (û ne hewce ye ku ew ji vê rewşê qayîl bin) (binêre Hunt, 1997).

Encameke berbelav ya vê rewşê ew e ku mirov bi nepenî ji cureyekî pirtûkan hez dike û qîmetê didiyê; lê dema bi eşkere be tişteke din pêşniyaz dike. Pirtûkên ku di pîvana nixandina kozmîk de xwedî statuyeke nizm in (û yên ku ji hêla tîcarî ve pir serkeftî ne, bi taybetî serîya “Harry Potter”a J. K. Rowling) derveyî nixandineke cidî dimînin (binêre Hunt, 2001, r.122–4; Zipes, 2001, r. 170–89). Yên din -belkî yên “klasîk”- tînan hînkirin û destnîşankirin û derheqê wan de tê nivîsîn. Di perwerdeya seretayî û ya navîn de, ev yek dikare bibe sedema bertekeke li dijî xwendinê: heke zarok li dibistanê cureyekî pirtûkan bixwînin û li derveyî dibistanê jî cureyekî din, wê demê dibe ku hin pirtûk ji hêla wan ve weku “yên din” bînin hesibandin (binêre Beşa 11).

Ev dabeşkirin dibe sedem ku nêzikatiyên rexneyî yên ne guncav li ser pirtûkan bînin pejirandin. Pirtûkên zarokan ji pirtûkên mezinan cuda ne: ew ji bo xwînerên cuda, yên xwedî awayên xwendinê cuda û xwedî qabîliyet û hewcedarîyên cuda hatine nivîsîn; herwiha, zarok metnan bi hin awayan tecrube dikin ku pîrî caran nikare bê tarîfkirin lê gelek ji me bawer dikin ku ew pêvajoyên pîr dewlemend û tevlihev e. Ger em pirtûkên zarokan (tevî ku em bi nezanî vê yekê bikin jî) li gorî heman pergala nixê yên ku em ji bo pirtûkên mezinan bikar tînin, binixînin wê demê em pirsirêkên beredayî derdixin holê. Ku jixwe em pirtûkên zarokan bi yên mezinan qiyas bikin, derdikeve holê ku pirtûkên zarokan -ji ber pênasîya xwe -bêtir kêmnix in. Weku mînak, dema bê gotin ku “Judy Blume² bi qasî nivîskar Jane Austenê baş nîne” ew ne qiyaskirina du kesên hevşib e û bi vê gotinê tê ferzkirin ku Jane Austen bi awayekî zîmkarî ji nivîskara ewil jortir e. Wê demê “edebiyat”, wexta em bixwazin zarokan di nav çandê de taybet de perwerde bikin têgeheke bikêr e; lê heke em metnan bi awayên din “bi kar bînin” ew dikare xapîner an jî xirabker be.

Ger peyva “edebiyat”ê problemên eşkere derdixe holê, peyva “zarok” jî bi heman awayî muxlaq e. Têgeha zarokatiyê cih bi cih, dem bi dem diguhere û dîrok, pênasî û lêkolîna zarokatiyê weku konseptekê di van salên dawî de geş bûye bi hin pirtûkên weku *Childhood* (1996) (Zarokatî) a Chris Jenks, *A History of Childhood* (2001) (Dîrokeke Zarokatiyê) ya Colin Heywood û *Theories of Childhood* (2000) (Teorîyên Zarokatiyê) a Carol Garhart Mooney, (û li Cunningham 1995 jî binêre û bi rengekî sivik lê ne kêmtir zelal, ya Hardyment 1995). Li welatên ne-Rojavayî, tînkiliyên di navbera çîrok û çîrokbêj, mezin û zarok de ji yên li Rojavayê bi awayekî radîkal cuda ne (bo nimûne binêre Pellowski 2004). Ji ber wê jî, li ser navê zarokên îroyîn yan yên berê hikumdayîn têra xwe zehmet e- her çend ew mezinên ku bi zarok û pirtûkan re mijûl in, meylarî (an jî mecbûrî) vê bin jî. Ev rewş bala me dikşîne ser sivikkirinê qebe yên ku di gelek metnên rexneyî de li ser xwînerên hevtemen tînan kirin: bi têgeha xwînerê “zarok” ya di edebiyata zarokan de, divê pirsirêka axaftina li ser “xwîneran” yan jî “xwînerê” taybet zelaltir be (binêre Beşa 2).

Mînaheke esas a tevliheviyên bi vî rengî di nîqaşa helbesta ji bo zarokan de tê dîtin. Bêguman tişteke wisa tuneye, eger em bihesibînin ku “helbest” weku cureyekî edebiyatê, wisa hatiye avakirin ku xwendineke taybet hewce dike –xwendineke wisa ku “zarok” (bi gelemperî wisa tê texmînkirin) nikarin pêk bînin. Neil Philip di “Destpêk”a *The New Oxford Book of Children’s Verse* (Pirtûka Nû ya Oxfordê ya Helbesta Zarokan) de awayekî bi bandor vê angaştê hildiweşîne:

Hin kes dikarin bibêjin ku têgeha helbestê ji bo zarokan bêwata ye... Lê dîsa jî kevneşopiyê helbesta zarokan ya ku tê naskirin, heye. Ya herî giring, ew kevneşopiyê tîgihîştin û famkirina

2 Judith Blume nivîskareke Amerîkî ya çîrokên zarok, ciwan û mezinan e. (wergêr)

yekser e. Di helbesta zarokan ya herî baş de hesteke wisa heye ku qey dinya cara yekem e tê dîtîn û qey ji bo terîfa wê ziman ji hewayê tê komkirin... Ev bi ti awayî nayê wê watayê ku helbestên zarokan “hêsan” in. Ez ê îdia bikim ku helbesteke ku di dilê xwe de razeke nepen nahewîne, ne helbest e (Philip, 1996, r. xxv).

Dîrok, Îdeolojî, Polîtîka

Dê heta niha diyar bibe ku him çêşîdên pirtûkên zarokan û him jî awayên lêkolîna wan pir berfireh in. Çawa ku pirtûkên zarokan beşeke ji avaniyên îdeolojîk yên çandên cihanê ne, dîroka wan jî bi awayekî îdeolojîk tê avakirin (hinek ji van mijaran di beşên 3, 4 û 8an de hatine axaftin). Du avahiyên herî eşkere yên dîrokê nêrîna Anglosentrîk û nêrîna mêran e (elbet her çend ew “nêrîn” ji stabîlîteyê dûr bin jî). Avahiyên din yên dîrokê -wek femînîst, gay, yan “zarokparêz (childist)”- li benda nivîsandinê ne, her çend di nêzikatiya yekem de bi hin pirtûkên mîna van gelek pêşketin çêbûbe jî: *Disciplines Virtue: Girls' Culture in the Eighteenth and Nineteenth Centuries* (1995) (Dîsîplînên Fezîletê: Çanda Keçikan di Sedsalên Hijdeh û Nozdehan de) ya Lynne Vallone, *Waking Sleeping Beauty: Feminist Voices in Children's Novels* (1997) (Hişyarkirina Bedewa Razayî: Dengên Femînîst di Romanên Zarokan de) ya Roberta Seelinger Trites ya evanjelîst, *The Feminine Subject in the Children's Literature* (2002) (Mijara Femînen ya di Edebiyata Zarokan de) ya Christine Wilkie-Stibbs û *Girls, Boys, Books, Toys: Gender in Children's Literature and Culture* (1999) (Keçîk, Kurik, Pirtûk, Lîstok: Zayend di Çand û Edebiyata Zarokan de) ya Lyon Clark û Margaret Higonnet (û binêr Beşa 8an).

Pirtûkên zarokan li çaraliyê cihanê xwedî dîrokeke dirêj in û hêmanên folklorîk, çîvanokî û tradîsyona devkî dikişînin nava xwe. Li gelek deveran, weku li hin parçeyên Afrîkayê, xwedî rengekî post-kolonyal in û têkiliyê wan a nerehet bi çanda xwecihî re heye; li cihên din, ew ji hêla dewletên totalîter ve ewqas giring tînin ku marûzî sansûreke tund dimînin. Herwiha mumkîn e ku meriv li seranserê cihanê rastî mînakên bi heman rengî bê -her çend bi eşkere dijwar be ku meriv li hember nerîna berfireh a Sheila Rayê bisekine:

Di qonaxên destpêkê yên lîteratûra çapkîrî de pirtûkên taybetî ji bo zarokan çap bûne, kêma in yan jî qet tunene. Belkî çend pirtûk hene ku di sedsalên panzdeh yan şanzdehan de li welatên Ewropayê bi piranî ji bo mebestên perwerdeyê weku pirtûkên nezaketê û yên rabûn û runîştinê hatine çapkirin; yan jî pirtûkên dersê yên di sedsala bîstan de ji bo piştevaniya mifredata dibistana fermî ya li welatên di nav geşedanê de hatine weşandin. Di vê rewşê de, zarok dema ku fêrî xwendinê dibin di heman demê de pirtûkên mezinan yên ku xîtabî wan dikin jî digirin; ew jî dibe ku xwedî sedemeke wisa be ku çapa ewil ya lîteratûrê ya di civatekê de ji çîrokên gelêrî sûd werdigire ku ew hêmanên van çîrokên gelêrî xîtabî her salî dikin. Ol jî faktoreke giring e... Hêdî hêdî çîrokên bi taybetî ji bo zarokan hatine nivîsîn, xuya dibin... [û di dawiyê de] ji bo eleqeyên curbicur û hewcedariyên taybet, telebkirina pirtûkan derdikeve holê. Yek ji pirsgerêkên ku di sedsala bîst û yekan de welatên di nav geşedanê de, pê re rûbirû dimînin ew e ku ji wan tê xwestin, di demeke kin de -herî zêde sî yan çil sal- van hemû qonaxan derbas bikin, di gel ku welatên Ewropî heman pêvajoyê di pêncsed salan de temam kiribe jî (Ray, 2004, II, r.850).

Ger edebiyata zarokan ya naskirî hewcedarî zarokatiyeke naskirî be û ger divê teqez bi mezinan re neyê parvekirin, wê demê em dikarin bibêjin ku pirtûkên zarokan yên bi zimanê îngilîzî tenê di sedsala hejdehan de, di gel weşangerên Brîtanî yên mîna Mary Cooper û John Newbery derketine. Pirtûka ewil “ya bi taybetî ji bo ciwanên Emerîkaya Bakur hatiye amadekirin”, *Spiritual Milk for Boston Babes* (Şîrê Ruhanî ji bo Pitikên Bostonê) li Londrayê di 1646an de hat çapkirin (Griswold 2004: II, 1270); Li Hindistanê pirtûkên zarokan li Kalkutayê bi avabûna “School Book Society” ya ji hêla mîsyoneran ve di 1817an de dest pê kir (Jafa 2004: II, 1078) û pirtûka zarokan ya herî kevn ya bi zimanê Malayalam (li Keralayê tê axaftin) *Cherupathangalkku Upakaratham Kathakal* (c. 1824) çîrokên ji Îngilîzî wergerandî dihewîne. Ev serdestiya zimanê Îngilîzî dewam dike: di sala 1988an de, nivê pirtûkên zarokan yên ku li Fransayê hatin weşandin, wergerên ji îngilîzî bûn (Bouvaist 1990: 30).

(Bereksî vê, Fransa li ser pirtûkên zarokan yê Almanî xwedî tesîreke domînant bû.) Îro, trafîka di navbera Îngilîzî û zimanên din de hema hema yekalî dimîne (Hunt 2000: 107-11).

Pirtûkên herî pêşîn yê ji bo zarokan, weku ya di formulasyona Ray de, li ser materyalên çandê yan jî bi awayekî eşkere dîdaktîk bûn; edebiyata zarokan bi forma xwe ya nûjen bi giranî fenomeneke sedsala nozdehan e. Bo nimûne, di dawîya sedsala hîjdehan de li Hollendayê mezinbûneke bilez di honaka zarokan de hebû; lê li Spanyayê, tevî wergerên Grimm, Andersen û Perrault, pirtûkên zarokan ên “rastîn” heta dawîya sedsala nozdehan derneketin holê.

Ji wir şûnde, dîroka pirtûkên zarokan ya li çaralîyê cihanê, li aliyekî rageşîyên di navbera hêzên otorîter yê perwerdeyê, olê û siyasetê de nişan dide û li aliyê din jî rageşîyên di navbera têgehên cihêreng yê bi “azadîyê” re peywendîdar (bi taybetî yê bi fantazî û hêza xeyalî tîn îfadekirin) nişan dide. Lîteratûrên ku di encamê de derketin holê, têgeha zarokatiyê ya ji bo wan civakan û tîkiliya wê ya hêzê ya bi mezinan re pir zelal nişan didin. Dîrokên navdar yê bi zimanê Îngilîzî weku Avery 1994 (USA); Darton 1932/1982 (Îngîltêre); Gilderdale 1982 (Zelandaya Nû); Hunt 1995 (Îngîltêre); Saxby 1969, 1971, 1993 (Awustralya); Townsend 1965/1990 (Îngîltêre).

Dîrok, bi şiklê xwe yê avakirî, bi gelemperî nişanî me dide ku (bi awayekî eşkere) mezin dikarin hilberîna edebiyata zarokan kontrol bikin û dikin, her çend xwendina zarok xerabker be jî (binêre Beşa 6an). Sansûr, hem berî û hem jî piştî hilberandina metnan û bi gelemperî di rewşên ecêb de nifûzî pêvajoyê dike. Weku Mark West jî ferq kiriyê:

Ji serê dîroka edebiyata zarokan vir ve, kesên ku hewl dane pirtûkên zarokan sansûr bikin, tevî hemû cudahiyan xwe yê îdeolojîk, di derheqê hêza pirtûkan de xwedî nêrîneke romantîk in. Ew bawer dikin yan jî îdîa dikin ku pirtûk di damezrandina nîrx û helwestên zarokan de xwedî tesîreke wisa mezin e ku divê mezin hema hema her peyva ku zarok dixwîne, bişopînin (West, 2004, II, r.689).

Sansûr îzafî ye: ger pirtûk ji sinifan werin derxistin, weku pîrî caran bûye, gelo ew parastin e yan sînordarkirin e? Gelek kiryarên herî zordar yê ku li dijî pirtûk, weşanxane, pirtûkxane û mamosteyan hatine kirin, li USAYê jî hêla organîzasyonên rastgir ve hatine kirin ku bi gelemperî bi eslê xwe xiristiyaneke fundamentalîst in. Dibe ku mînakê herî navdar Educational Research Analysts (Analîstên Lêkolîna Perwerdehiyê) be, rêxistineke li Teksasê ye ku ji hêla Mel û Norma Gabler ve tê birêvebirin û metnan analîz dike, ji kampanyayên herêmî re “delîlan” peyda dike û hewl dide ku (carinan bi rêya komîteya kirîna pirtûkên dersê yê dewletê) tesîrê li weşangeran bike. Hin mînak jî bo pirtûkên ku li herêmê hatine qedexekirin *The Diary of Anne Frank* (Rojnivîska Anne Frankê), *The Wizard of Oz* (Sêrbazê Oz) û pirtûkên mezinan yê ku bi berfirehî jî hêla zarok û nûciwanan ve tîn xwendin yê weku *The Catcher in the Rye* (Zarokên li Zeviya Ceh) û bêguman pirtûkên Rowlingê yê bi navê “Harry Potter” in (West 2004: II, 686). Zarok dibe ku (an jî teqez) xwendîneke “li dijî” fikrê metnê bike (ku ew rewş, şîroveyan li ser sedem-encamê yê basît, binîqaş dike) û ev rastî nişan dide ku pirtûkên zarokan weku potansiyel berevajîker (subversive) in. Mînakeke îronîk ya hêza wan ew e ku her çend ew li Almaniyaya Nazî jî ber Gleichschaltungê bi tundî hatin kontrolkirin jî, pirtûka klasîk a Erich Kästner *Emil and the Detectives* (1929) (Emil û Detektîf) li ber destan ma di gel ku pirtûkên wî yê din jî hêla Naziyan ve hatibûn şewitandin.

Sansûr, di vê meylê de ye ku zarokan wisa pênase bike, zû bi bandor dibin û xwedî fikrên basît in, weku nimûne, di mijarên cinsî yan nijadî de heya ku hevsengî bi eşkereyî neyê gotin û nişandan nikarin nêrîneke hevseng bibînin. Pirtûkên Judy Blume, bi taybetî jî *Forever* (1975) (Îlelebed) a ku di nav pirtûkên zarokan de teswîrên yekem yê tîkiliya cinsî yê bi awayekî eşkere dihewîne, bi berfirehî hatine şermezarkirin lê jî hêla nûciwanan ve bi hejmareke mezin hatine kirîn. Hewl hatiye dayîn ku nivîskarên curbicur yê mîna jî Beatrix Potter (pisîkên tazî yê di *The Tale of Tom Kitten* de (1907) (Çiroka Tom Kitten)) bigirin heta Alan Garner (xixijoka bêpergal ya di *Tom Fobble's Day*

(1977) (Roja Tom Fobble)) sansur bikin yan jî bigirin bin tesîra xwe. Hin Pirtûk hebûn ku helwestên wan di roja xwe de ji hêla piraniyê ve dihatin qebûl kirin, lê derheqê wan de jî zehmetîyan serî rakir. Mînak, di pirtûka Hugh Lofting a bi navê *The Story of Dr Dolittle* (1922) (Çîroka Dr Dolittle) de karikatûrên nijadperest yan jî pêşdarazên seksîst yê di berhema Enid Blyton de; bi çapên xwe yê nû hatine guherandin ji ber ku Îngîltere her ku diçe pir-çandî (multicultural) û ji hêla siyasî ve rasttir (politically correct) dibe yan jî qet nebe di mijarên wisa de hesastir dibe. Çandên cuda “sansûrê” bi awayên cuda pêk tînin. Li Îngîltereyê nemaze ji hêla pirtûkfiroş û tomerîfiroşên mezin ve bi rêya bijartîyê pêk tê; li DYAyê muxalefeta rasterast û çalakîyên dengî bêtir berbelav in; li cihên din, çawa ku dewletên totalîter metnên ji hêla siyasî ve qebûlbar “hildiberandin”, civakên post-totalîter (û post-kolonyal) jî li hember efendiyên xwe yê berê bertek nîşan dane.

Wê demê, edebîyata zarokan xwedî dîrokeke xas û tesîreke mezin e lê ev yek heya van demên dawî di lêkolînên cidî yê li ser vî cureyî de xuya nebûye. Belkî jî qada ku herî zêde hatiye paşguhkirin bîbliyografya ye -dîroka pirtûkan weku pirtûk bixwe. Weku Brian Alderson dîtîye “bêguman bîbliyografyaya zanistî xwedî wê hêzê ye ku piştgiriyê bide çalakîyên cihêreng ên di qada pirtûkên zarokan de pêk tînin, çawa ku di warê lêkolînên edebî yê li cihên din de xwedî roleke giring e.” (1977, r. 203; li Beşa 10an jî binêre). Lêbelê, lêkolîna edebiyata zarokan li şûna “pirtûkê” weku berhem bixwe, berê xwe dide xwîner û tesîrê, di encama wê de em di rewşeke wisa de ne ku xwedî gelek rexneyên spekulatîf û teorîk in, lê çavkaniyên bîbliyografîk yê “şênber” nîsbeten kêmtir in. Çavkaniyên wisa çiqas lazim in, ew mijara nîqaşeke din e lê di gel koleksiyonên berfireh yê edebiyata zarokan li pirtûkxaneyên li çaralîyê cihanê, ku piraniya wan pir hindik hatine bikaranîn, ji bo lêkolîna bîbliyografîk û dîrokî potansiyeleke mezin heye.

Xwendina Edebiyata Zarokan

Ew qet tişteke maqûl nîne mirov zen bike ku xwendin û şirovekirina pirtûkên zarokan pêvajoyeke hêsan e, ji ber wê temayeke dubarekirî ya vî cildê têkilîya di navbera xwîner û tekstê de ye. Nivîskar dema behsa xwîner dike (xwînerêkî ji rêzê yan jî xwînerêkî jêhatî, xwedî zanîn û helwestên teqez), çiqasî dikare tiştên ku ji nivîsê tînin famkirin kontrol bike? Em çawa dikarin tiştê ku hatiye fêmkirin, kifş bikin? Mekanîzmayên ku têgihiştîyê pêk tînin, çi ne?

Beşa 5an a vî pirtûkê, “Analîzkirina metnan: zimannasî û şêwaznasî” û beşa 9an, “Dekodkirina wêneyan: pirtûkên bi-resim çawa dixebitin”, me digihîne bingeheke analîza tekstê. Eşkere ye ku têgihiştîna metnê him weku zimanê devkî û him jî weku zimanê dîtbarî giring e û ev yek bi taybetî ji bo edebiyata zarokan derbasdar e -ji ber ku xwînerê ewilîn ê van pirtûkan zimanê ku bikar tîne, hê jî hîn dibe.

Analîzên hûrgulî û bidîqet yê ku di van beşan de tînin pêşkêşkirin, di heman demê de li dijî wê nêrînê ne ku edebiyata zarokan (û xwînerên wê) weku girseyeke bê karakter dibîne; Tiştê ku em pê re mijûl dibin, xwendinên ferdî û xwendinên “edebî” ne ku li gorî pîvaneke derveyî ya nîrxan nikarin bînin nirxandin. Weku Nodelman û Reimer destnîşan kirine:

Mixabin, gelek xwîner difikirin ku mijar an peyamên tekstan bi hêsanî tînin famkirin û bi çend peyvên tînin vegotin; bi wî fikrî nêzî nivîsan dibin... Xwendina bi vî rengî balê ji zewqê yekser ya ji metnê dûr dixîne... ji manayên kûrtir yê dibe ku di tekstê de vîşartî bin (Nodelman û Reimer, 2003, r.66).

Xebatên edebiyata zarokan di navbera xebatên “edebî” û “çandî” yê ekstrem de ne. Ya yekem weku Jonathan Culler destnîşan kiriye, meyla teşwîqkirina “xwendina nêzîk (close reading)” e, ya ku “ji bo hûrguliyên avaniya vegêranê çav-vekirî ye û balê dide ser tevliheviyên watayê”. Berevajî vî, lêkolînên çandî (a ku gelemperî bi metnê “ne-edebî” re mijûl dibe, weku televîzyon û pirtûkên zarokan) “berê xwe dide “şirovekirina semptomatîk (symptomatic interpretation)” – ango tesbîtîkirina

mijarên berfireh, berbelav û portatîf” (Culler, 1997, r. 52). Dema em xwînerên zarok û dînamîkên hêzê yên di nava pirtûkên zarokan de – yên ku tê da nivîskarên mezin pirî caran hewl didin ku xwînerên ciwan bibandor bikin- bidin ber çavan, dibe ku ji dilê me bê em li hemberî angaştên li paş wan her du pozîsyonan bisekinin. Bi heman awayî, divê em pir bi baldarî li pirsgerêka felsefî ya li koka têgihîştina xwendinê binêrin; ku nêrîna herî pragmatîk û belkî muhafezekar bi dest bixînin:

Tê zanîn ku têgihîştina xwîner ji metnekê girêdayî zanîna wî ya berê û bikaranîna wê zanîne ya di pêvajoya xwendinê de ye. Dema mirov bide ber çavan ku amanc û motîvasyonên cuda yên ji bo xwendinê dê famkirin û encamên di astên cuda de derxe holê... ihtîmal e ku xwînerên cihêreng heya radeyekê metnên cihêreng bi awayên cuda şirove bikin. Bi rastî, ji bo metnên edebî rewş wisa ye ku pirî caran ev klîşe tê gotin: bi qasî ku xwîner hene ewqas jî şirove hene. Lê dîsa jî ew mirov tatmîn nake ku îdia bike metnek ji bo xwînerêkî tişteke tesadîfî îfade dike. Metin bixwe divê heta radeyekê xwezaya têgihîştina ku xwendevan ava dike, bi şertan ve girê bide (Alderson û Short, 1989, r. 72).

Aloziyên li ser fikrê çawa “metin, têgihîştinê... bi şertan ve girê dide” ne zelal in; heman tişt ji bo pirtûkên biresim jî ne zelal e. Çimkî tê ferz kirin ku şirovekirina resiman bi awayekî jî şirovekirina peyvan hêsantir e. Çawa ku Scot McCloud di kitêba xwe ya bi navê *Understanding Comics: Invisible Art* (Famkirina Wêneçîrokan: Hunera Nepenî) ya nûjenixwaz de destnîşan dike, ew “tişteke pênebawer e” ku zêhna mirov îkonan-temsîlên sembolîk û razberiyên ji rastiyê ewqas bi hesanî qebûl dike (1993: 31, û binêre rp. 30–45). Wêneçîrok, bêhemdî xwe pir-dengî ne; heta ya herî “basît” hewceyî qabiliyetên kompleks ên şirovekirinê ye. Her çiqas bi xebatên Nodelman (1988), Doonan (1993), Nikolajeva û Scott (2001), Anstey û Bull (2000) û ji hêla yên din ve bê dabînkirin jî, ya ku ji bo resiman kêm e gengîneyeke peyvan a şirovekar e, weku yên heyî ku em ji bo peyvan, nivîsan bi kar tînin.

Piçûkdîtina hêza pirtûkên-bi resim (an jî wêneçîrokan) heman e bi piçûkdîtina zarokan weku xwîner – a ku ez hêvî dikim min baş nîşan daye ku xeletiyêke navendî ye. Ji bo nimûne Jane Doonan, ji mekanîkên kompleks yên xwendina resiman bêtir, bi estetîkê re eleqedar e:

Nêrîneke kêmtir berbelav û ya ez pê bawer dikim ku pirtûkên biresim herî zêde rûmetdar dike ev e ku resim bi saya hêza xwe ya derbirinê mimkûn dikin ku pirtûk weku objeyêke hunerî tevbigere... pirtûkên biresim dibe ku tevkariyê li pêşveçûna me ya estetîkî bike û nirx di wir û serpêhatiya estetîk... de ye. Di serpêhatiyeke estetîk de, em bi listikeke pir dijwar û ya herî bi kêf re mijûl dibin... Û di vê listîkê de... em mecbûr in ku bi nosyonên razber yên mantiqî, sehekî û hêmayî re têkildar bin (Doonan, 1993, r.7).

Bêguman serpêhatiya pirtûkekê, berî peyv yan jî resimên li ser rûpelê dest pê dike û wêdetir dibe. Weku objeyekê, tevahiya pirtûkê serpêhatî ye û ew serpêhatî her ku diçe, bûye qada sêwirînerê pirtûkê: her pirtûkê cuda ye û “Her pirtûkê cihêreng e û ne ewqas basît e ku ji sêwiraneke ku li ser hatiye fikirîn, sûd wernegire... Sêwirîner carinan neçar e ku însiyatîfê bigire ser xwe ku malzemeya nivîskar bi dîtbarî pêşkêş bike û bi vî awayî wê veguherîne hilberîneke bazarê.” (Martin 2004: II, 638).

Her çend em bala xwe bidin ser metnan jî, ew eşkere ye ku lêkolîna edebiyata zarokan girseya ku lê tê xîtabkirin jî dihewîne: zarok, xwîner û şert û mercên xwendinê. Metin di heman demê de kontekstek e; weku Aidan Chambers jê re dibêje, xwîner ji hêla “hawirdora xwendinê” ve tîr çêkirin an jî nayên çêkirin. Ne hewce ye ku “metin” nivîskî be. Weku Chambers çavdêrî lê dike: “Çîrokbêjî zarûrî ye ji bo ku mirov bikare bibe xwînerên edebî” (Chambers 1991: 46) û lêkolîna li ser “çîrok bi devkî çawa tîr vegotin”, tevkariyê li têgihîştina me dike ku em fam bikin ka çîrok -û ragihandin- çawa dixebitin.

Çîrokbêjî (ku em vegerin li ser pirsên îdeolojîyê yên ku ti caran ne pir dûr in) xwedî mêhwereke siyasî ye jî. Pisporekî mumtaz ê Amerîkî yê edebiyata zarokan, folklor û çîrokbêjîyê Jack Zipes, ji dil û can bi feziyetên texrîbker yên çîrokbêjîyê bawer dike. Dîsa destnîşan dike ku dibistanên li Rojavayê (bi lihevkirina civakê):

...di wê mebestê da ne ku zarokan veguherînin serfkar (consumer) û reqîbên serkeftî yên cihaneke “azad” ku ji hêla şert û mercên pîyasayê ve tê dîktekirin... Heke çîrokbêj di dibistanan de bi navê zarokan tesîrdar dibin... ew muhîm e ku hesteke civatîbûnê, hesteke civateke xwerexnegir û xwenas telkîn bikin da ku nîşan bidin tişteke jirêzê çawa vediguhere tişteke fewqulade. Heke dibistan... dixwazin nîşan bidin ku ew dikarin ji bilî enstîtûyên dîsîplînê, rastkirinê û xapandinê veguherin tişteke din, dibistan ji bo vê cure çîrokbêjîya “xirabker” ciheke îdeal e...

(Zipes 1995: 6)

Wê demê çîrokek çawa tê ragihandin, devkî yan jî nivîskî, bi wêne yan sembolan û bi her kîjan navgîniyê ve tê ragihandin (ji bo nîqaşa film li Wojcik-Andrews (2000), Whyte (2004); û ji bo televîzyonê, Buckingham (2002)), şert û mercên wê ragihandinê û tesîrên wê yên muhtemel hemû bûne beşeke bingeîn a lêkolîna edebiyata zarokan. Ev, bi berfirehî tê wê watayê ku tiştê weku “rexne” tê binavkirin, xwedî hin xeman e ku ew xem wêdetirî sînorên kevneşopî yên rexneya edebî dibe û nîqaşeke yekane ya eklektîk pêşkêş dike.

Rexnekirina Edebiyata Zarokan

Îroniyeke xweş e ku kesên bi mijara edebiyata zarokan re, ya ku basît xuya dike, eleqedar dibin (bi piranî bêhemdî xwe), di teoriya edebîyatê û rexneyê de li merheleyên pêşî cih digirin.

Bi berfirehî hatiye nîqaşkirin ku pratîzekerên lêkolînên edebiyata zarokan divê nekeve forma gettobûnê, lê hemû teknîkên rexneyî yên guncav bi kar bînin. Dibe ku kesekî skeptîk destnîşan bike ku ne ji bo ekolên rexnegiriyê ne jî pirtûkên ku prensîbên wan diyar dikin, kêmasiyek tune. Xebatên van ekolan dikarin bi awayekî berhemdar li ser edebiyata zarokan bînin sepandin û ev rastî ji hêla Roderick McGillis bi pirtûka wî ya bi navê *The Nimble Reader* (1996) (Xwînerê Jîr) hatiye nîşandan, ya ku guncawtîya ekolên ramanan ji formalîzmê heya femînîzmê pêşkêş dike.

Di vê pirtûkê de, pênc beş (Beşa 2yan û Beşên 5-8an) qadên sereke yên teorî û pratîka edebî dihewînin. Nêzîkatîyên din yên bi taybetî ji bo edebiyata zarokan berhemdar in bi van re eleqedar in: analîza vegêranê (wek nimûne Nikolajeva 2004), bi giştî dîskors û strûktûrên çandî yên ku di metnan de tên xuyakirin (nemaze yên ku ji kolonyalîzmê û post-kolonyalîzmê bandor wergirtine, binêre McGillis 2000).

Mînak “Strûkturalîzm”, her çend dibe ku şewazeke rexneyî ya demode be jî, dibe ku ji bo lêkolîna mîtan, destanan û çîrokên folklorîk û çîvanokan xaleke destpêkê peyda bike, lê tenê xaleke destpêkê. Ecêbiyeke sosyolojîk û dîrokî ye ku edebiyata zarokan (ya ku bêgûneh tê dîtin) van metnên (di serî de) tundî, şidet û minasebetên cînsî tê de ne, dihewîne û absorbe dike; lê bi têngîhiştina binyadên wan û paşê jî peywendîdarkirina bi tevgerên çandî û demên dîrokî re, dibe ku ji rengên xwe yên xuyanî û tîpîk bêtir bi regekî din bînin dîtin. Fîkrê ku çîrokên gelêrî û mît qalibên arketîp dihewînin, dibe ku biqîmet be; fîkrê ku “ji ber forma wan a ‘hêsan’ ev arketîp ji bo zarokatiyê guncav in”, me vedigerîne nîqaşên li ser têngîhiştin, famkirin, çandîbûn û konseptên zarokatiyê. *The Trials and Tribulations of Little Red Riding Hood* (1993) (Xem û Pirsgerêkên Keça Kumsor) ya Jack Zipes mîna ke hêja ye ku tê de analîzên strûktûrel bi xebatên psîkolojîk, civakî û dîrokî tên kombînkirin. Dibe ku “Little Red Riding Hood (Keça Kumsor)” ji çavdêrekî guhnedêr re tenê weku çîrokeke zarokan a basît xuya bike. Zipes nêrineke weha red dike:

Ne mimkûn e ku mirov bandor û giringiya sendroma Little Red Riding Hood zêde bike ya ku di civakên rojavayî de mîna ke çandî ya serdest e. [Xwendinek ev e ku] Little Red Riding Hood tîrsa mêran a ji minasebeta cînsî ya jinan -û ya ji xwe- nîşan dide. Çewisandin û regûlasyona ajoyên cînsî di vê çîroka edebî ya bûrjûwazî de ku bingeha hewcedariyên mêran ên tîrêbûyî datîne, bi tevahî hatine xêzkirin. [Weku alternatîf] ji ber şert û mercên civaka rojavayî, li cihê ku jin bûne nêçîra mêran, taybetmendiyêke

erênî ya çîrokê heye: ew jî hişyariya wê ya li ser ihtîmala destdirêjiya zayendî ye ku ev hişyarî ji bo amanceke bikêr hê jî dewam dike.

(Zipes 1993: 80–1; herweha binêrê Zipes 1997, û Griswold 2000)

Bikaranînên Edebiyata Zarokan

Dema akademîsyen tên dinyayê, di vaftîzkirinê de periyê baş soz û bext dide wan ku dema ew mezin bin dê bikarin pirtûkan pir baş bixwînin û fam bikin. Lê hê wê peyva xwe temam nekiriye ku periyê xirab tê û bi awayekî tehdîdkar dibêje “lê divê tu ti caran, ti caran di pacyê de li derve nenêrî” (Joan Rockwell, ji Parker 1994, r.194).

Weku em dibînin, lêkolîna edebiyata zarokan me vedigerîne hin xemên pir bingehîn: çima em dixwînin? Pirtûk *ji bo* çi ne? Bersiv dibe ku, wek mînaka Chambers, bawerîyeke giştî ya liberal-humanîst a bi pirtûk û şaristaniya mirovî be; lê pirî caran, edebiyata zarokan wekî mexzena dawî ya felsefeya *dulcis et utile*³ tê dîtin: dibe ku pirtûk bikêf bin, erê, lê di eslê xwe de divê *bikêrhatî* bin. Pirtûkên zarokan yê wê cihanê ne û yek ji taybetmendiyên teoriya rexneyî ya ku ew ji gelek pisporên pirtûkên zarokan re nexweş tê, aliyê wê yê xwedbin e.

Wê demê di nixandina pirtûkên zarokan de, “*ji bo*” pirî caran peyva sereke ye. Pirtûk ne tenê “baş” in, lê “*ji bo ... baş*” in. Pirtûkên zarokan di demên cuda de ji bo mebestên cuda tên bikaranîn – bona gelek tiştan ku ji pirtûkên din bêtir. Hinek ji bo wextderbaskirinê “baş” in; yê din ji bo bidestxistina xwendin û nivîsandinê “baş” in; yê din ji bo berfirehkirina cihana xeyalî “baş” in yan ji bo hînkirina helwestên civakî yê gelemperî (an taybetî) “baş” in; yan jî ji bo mijûlbûna bi pirsgerêkan yan jî ji bo biserketina li pirsgerêkan “baş” in, yan jî ji bo xwendina bi awayê “edebî” ya ku di çanda mezinan de beşeke piçûk e, “baş” in; yan jî ji bo biserketin û micadeleya bi nijadperestiyê re “baş” in... û piraniya pirtûkan, çend heb ji van tiştan pêk tîne. Ev ne pîvanek e ku hin amanc ji yê din bilindtir bin; ew matrîsek e ku bi sedan watayên mahir jê tînin hilberandin. Ya ku hûn difikirin “baş” e bi we re, bi zarokan re eleqedar e û ji bo çî hûn pirtûkê bi kar tînin bi wê re eleqedar e- û her xwendinek cuda ye.

Du beşên wê pirtûkê “Famkirina xwendin û xwendewariyê” (Beş 11) û “Metnên Başker: Bibliyoterapî û Psikolojî” (Beş 13) ku behsa encamên pratîkî yê xwendina pirtûkên zarokan dikin, nîşan didin ku bi xwendina pirtûkên zarokan çawa teorî bi pratîkê ve tê girêdan; ihtîmala psikolojîk û encamên pratîkî û hişmendiyê peyv, mirov û derdorên wan çawa bi hev ve dipêçin. Lê heman tişt dikare ji bo sepanên din ên “pratîk” ên edebiyata zarokan bê gotin, nemaze adaptasyona çîrokên ji bo zarokên xwedî pêdiviyên taybet (Mathias, 2004).

Lêkolîna edebiyata zarokan ne tenê cudahiyên mahir ên metnî, lê di heman demê de tevgerên ku li ser jiyandê bandorker û pratîkî ne di nava xwe de dihevine; ya ku “qada” edebiyata zarokan pev re pê digire ew hişmendî ye. Her sal ji bo pirtûkên zarokan yê “baştirîn” xelatên cihêreng tînin dayîn; lê ew cihêrengiya xelatan bi tenê pirtûkên bi awayekî razber “baştirîn” nahewîne, lê di heman demê de yê ku mînorîteyan teswîr dikin an aşiyê pêş dixin -yan jî bîzat ji hêla zarokan ve hatine hilbijartin, liyaqî van xelatan bûne (Allen, 2004).

Ji ber vê yekê nivîskar, weşanger, pirtûkxanevan, mamoste, dê û bav û zarok û gelek kesên din dema li ser bikaranînên edebiyata zarokan nîqaş dikin, ew li ser heman qada înteraktîf mijûl dibin bi wan kesên ku pirtûkan analîz dikin, ango bi pisporan. Ev rewş ji min re bi potansiyel, weku çavkaniya hêzeke mezin û înovasyonê mezin xuya dike. Di sala 1997an de, hejmarek ji kovara salane ya bi prestîj a bi navê *Children’s Literature* (Edebiyata Zarokan), ji bo “nivîsîna çeperast (cross-writing)” hat veqetandin. Cross-writing li ser vê fikrê ye ku “her çend pirtûkên zarokan bi gelemperî yek-dengî

3 Xweş û bikêrhatî

bên xwendin jî, têkeleke dengên mezin û ciwan ya diyalojîk dihevine.” Nivîskarên ku ji bo zarokan dinivîsin bêhemdî xwe di navbera “xwebûn”a xwe ya berê û ya îroyîn de diyalogekê ava dikin. Li gor edîtoran ev yek “hevkarîgerî û fertilîzasyona çeperast”⁴ dihevine (Knoepflmacher û Myer, 1997, r.vii). Ew îmaj dikare piraniya Lêkolînên Edebiyata Zarokan temsîl bike û tiştê ku ev pirtûk ser disekine jî têgihîştina watayên li pişt wan pir-dengîyan e.

Siberoja Lêkolînên Edebiyata Zarokan

Em di serdemeke wisa de dijîn ku pirtûkên zarokan bi awayekî bêhempa tînan hilberandin û firotin û vê yekê jî eleqeyêke giştî ya bêhempa li ser vê qadê peyda kiriye. “Edebiyata Zarokan”, li zanîngehan li çaralîyê cihanê weku derseke pejirandî bi domdarî konsolîde bûye û wisa xuya dike ku (ligel zordariyên aborî yê berfireh li ser pergala perwerdeyê) ev yek dê berdeham bike. Lêbelê ev pêşketin bi hin guherînan derket holê: di navbera sînoren rûniştî yê dîsîplînen akademîk ên di warê zanista beşerî û di warê zanista fenî de, bi merheleyan şikestinekê dest pê kir û ji hin aliyan ve, xwezaya înterdîsîplîner a edebiyata zarokan modelek ji vê pêvajoyê re peyda dike.

Dibe ku wisa xuya bike ku hêmanên reqîb şûna hevgeriyekê ava bikin, dê mijarê ji hev biqetînin. Çawa ku McGillis destnîşan kiriye:

...gelek kes li gelek deveran derheqê tişteke bi navê edebiyata zarokan de dipeyîve, heta lêkolînan dikin lê pirî caran ev komên cihêreng bi hev re nakevin tîkiliyê. Teorîzasyona nadîde ya akademîsyenê edebiyatê, ji mamosteyê praktîzeker re pir tîsî xuya dike; lê amancên pratîkî yê perwerdekarên ji bo teorîsyen û dîroknasê edebiyata zarokan pir teng û sînordar xuya dikin. Eleqeya bi biblioterapiyê -ku carinan ji hêla rexnegirên nêzî psikolojîyê ve tê îfadekirin-... pirî caran ji ber tunebûna îhtimama şeweperest ya analîzeke edebî ya cidî tê redkirin. Û meraqa berhevkirina daneyan ya pisporê medyayê û pirtûkxanevan, her çiqasî ji hinekan re balkêş bê jî, ji hêla rewşenbîrî ve teşwîqker an ji hêla civakî ve dîlkêş nayê dîtin (McGillis, 1999, r.203).

Lê divê ev yek hêviyên me neşikîne. Di sala 1981an de Harold Rosen dîsîplîna “Îngilîzî” wiha pênase kiriye:

...qada ku herî kêr dişibe qadên akademîk ên kevneşopî û ya ku tê de mirov nikare dîsîplineke akademîk, bi tenê li gor koma xebatên wê pênase bike. Di dilê wê de, komeke fikran serwer nîne ku teşe bide wê. Kes nikare bi awayekî ewle sînoren wê diyar bike: ew kolonîze dibe û kolonîze dike. Dema em pratîkên ku bi awayekî acizker di bin ala wê de kom bûne, vekolin; ew hevnegirtî, keyfî, tesadîfî û tîvel xuya dike ku qey li hember analîz û ravekirineke zelal disekine (ji Eaglestone, 2000, r.7)

Lêkolînên Edebiyata Zarokan di bingeha xwe de derheqê zarokan û tîgeha zarokatiyê de -her çend ji hev dûr bin jî- xwedî fikarekê ye. Û ji bo vê qadê rêyêke xwezayî ya ber bi paşerojê ve, dibe ku wê bi meta-dîsîplîna Lêkolînên Zarokatiyê re girêdan e, ku ew qad bi lez pêş dikeve. Li vir, edebiyata zarokan dikare li gel zarokatiya rast û ya teorîk, di çarçoveya avanîyên edebî (yên mezinan) û teswîrên wan ên zarokatiyê de bê lêkolînkirin (binêre Travisano 2000, û Lesnik- Oberstein 1998). Weku mînak temayên şînê bi bibliyoterapiyê [bikaranîna pirtûkan ji bo xweşbûnê] û objektîfîkasyona zarokatiyê jî bi arketîpên edebî ve dikare bê pêwendîdarkirin. Rêzeya pirtûkan a li ser zarokatiyê, ku vê dawîyê ji hêla British Open University (Zanîngeha Open a Brîtanî) ve hatiye çapkirin, bi kurtasî li ser qadê vedibêje:

Qada lêkolînên zarokatî û nûciwanîyê ya ku çiqas diçe mezintir dibe, him ji bo lêkolîn û hînkirina înterdîsîplîner û him jî ji bo analîza sepan û politîkayên hemdemî yê weku perwerdehî, tenduristî û xizmetên civakî, çarçoveyêke entegre peyda dike. Zarokatî niha meseleyêke gerdûnî ye û mecbûr dike ku nêzikatiyên vekolînê yê kevneşopî ji nû ve bên çavpêxistin. Di heman demê de zarokatî ji bo me

4 interplay and cross-fertilisation

hemûyan yek bi yek- zanyar, siyasetmedar, dê û bav û zarokan -meseleyeke pir kesane ye (Kehily û Swann 2003, II)

Ji ber vê yekê cihêrengî ji bo edebiyata zarokan bingeh e. Loma, hejmara Payîz (29.3) 2004an ya kovara *Children's Literature Association Quarterly* (Komeleya Edebiyata Zarokan a Sê Mehane) beramberî analîzeke nêzîk (close) ya edebî li ser berhema Noel Streatfeild, vekolîna bûkokên lezbiyen (lesbian dolls) û cihê kûçikan di edebiyata zarokan de û minasebetên cinsî dihevwîne. Encyclopedia International Companion, ku gotarên vê hejmarê jê hatine girtin, ji teoriya rexneyî bigire heya weşana ji bo hewcedariyên taybetî û ji “metnên” ku di sala 4500an berî zayînê de hatine nivîsîn bigire heya metafîksîyona postmodern cih digire. Ev cihêrengiya fikaran e ku bi rêya pir-dengîyê tê îfadekirin û lêkolînên edebiyata zarokan ewqas tevlihev û balkêş dike.

Çavkanî/References

- Alderson, B. (1977) Bibliography and children's books: the present position, *The Bibliographical Society*. Reprinted from *The Library* 32, 3: 203–13.
- Alderson, J. C. û Short, M. (1989) Reading literature, dnd. Short, M. (ed.). *Reading, analysing and teaching literature*, Longman.
- Allen, R. (2004). *Winning books*, Pied Piper.
- Anstey, M. û Bull, G. (2000). *Reading the visual*, Harcourt.
- Avery, G. (1994). *Behold the child. American children and their books, 1621–1922*, The Bodley Head.
- Bouvaist, J. M. (1990). *Les enjeux de l'édition – jeunesse à la veille de 1992*, Salon du Livre de jeunesse.
- Buckingham, D. (ed.) (2002). *Small screens. Television for children*, Leicester University Press.
- Chambers, A. (1985). *Booktalk. Occasional writing on literature and children*, The Bodley Head.
- (1991). *The reading environment. How adults help children enjoy books*, Thimble Press
- Clark, B. L. û Higonnet, M. (1999). *Girls, boys, books, toys: Gender in children's literature and culture*, Johns Hopkins University Press.
- Culler, J. (1997). *Literary theory: A very short introduction*, Oxford University Press.
- Cunningham, H. (1995). *Children and childhood in western society since 1500*, Longman.
- Darton, F. J. H. (1932/1982). *Children's books in england: Five centuries of social life*, 3rd ed. rev. Alderson, B., Cambridge University Press.
- Doonan, J. (1993). *Looking at pictures in picture-books*, Thimble Press.
- Eaglestone, Robert (2000). Undoing english, *CCUE News* 13: 6–8.
- Gilderdale, B. (1982). *A sea change: 145 years of new zealand junior fiction*, Longman Paul.
- Griswold, J. (2000). *Is history real? A multimedia meditation on 'sleeping beauty'*, Campanile Press.
- (2004). The U.S.A.: A historical overview, dnd. Hunt, P. (ed.) *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*, 2nd edn, Routledge.
- Hardyment, C. (1995). *Perfect parents. Baby-care advice past and present*, Oxford University Press.
- Heywood, C. (2001) *A history of childhood: Children and childhood in the west from medieval to Modern Times*, Polity Press.
- Hunt, P. (ed.) (1995). *Children's literature: An illustrated history*, Oxford University Press.
- (1997). Good? Good as? Good for?, *Books for Keeps*, 103, 8–9.
- (2000). Children's Literature, dnd France, P. (ed.) *The oxford guide to literature in english translation*, Oxford University Press.
- (2001). *Children's literature: A guide*, Blackwell.
- Jafa, M. (2004). The Indian Sub-continent, dnd. Hunt, P. (ed.) *International companion encyclopedia of children's literature*, 2nd ed, London and New York: Routledge.
- Jenks, C. (1996). *Childhood*, Routledge.
- Kehily, M. J. û Swann, J. (2003). *Children's cultural worlds*, Milton Keynes/Chichester: Open University Press/John Wiley.
- Knoepflmacher, U. C. û Myers, M. (1997) From the editors: "Cross-writing" and the reconceptualizing of children's literary studies', *Children's Literature* 25, Yale University Press, vii–xvii.
- Lesnik-Oberstein, K. (ed.). (1998). *Children in culture. Approaches to childhood*, Macmillan.
- Martin, D. (2004). Children's book design, dnd. Hunt, P. (ed.) *International companion encyclopedia of children's*
-

- literature*, 2nd ed, Routledge.
- Mathias, B. (2004). Publishing for special needs and Hunt, P. (ed.) *International companion encyclopedia of children's literature*, 2nd ed, Routledge.
- McCloud, S. (1993). *Understanding comics: the invisible art*, Tundra.
- McGillis, R. (1996). *The nimble reader*, Twayne.
- (1999). The delights of impossibility: No children, no books, only theory, *Children's Literature Association Quarterly*, 23 (4), 02–8.
- (ed.). (2000). *Voices of the other: Children's literature and the postcolonial context*, Garland.
- Mooney, C. G. (2000). *Theories of childhood: An introduction to dewey, ontessori, Piaget and Vygotski*, Redleaf Press.
- Nikolajeva, M. (2004). Narrative theory and children's literature', *International companion encyclopedia of children's literature*, 2nd ed, Routledge.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2001) *How picturebooks work*, Garland.
- Nodelman, P. (1988). *Words about pictures*, University of Georgia Press.
- Nodelman, P. and Reimer, M. (2003). *The pleasures of children's literature*, 3rd ed. Allyn and Bacon.
- Parker, J. (1994). Unravelling the romance: Strategies for understanding textual ideology, and. Corcoran, B., Hayhoe, M. & Pradl, G. M. (ed). *Knowledge in the making. Challenging the text in the classroom*, Heinemann.
- Pellowski, A. (2004). Culture and developing countries', and. Hunt, P. (ed.) *International companion encyclopedia of children's literature*, 2nd ed, Routledge.
- Philip, N. (ed.). (1996). *The new oxford book of children's verse*, Oxford University Press.
- Ray, S. (2004). The world of children's literature: An introduction, and. Hunt, P. (ed.) *International companion encyclopedia of children's literature*, 2nd ed, Routledge.
- Saxby, H. M. (1969). *A history of australian children's literature 1841–1941*, Wentworth Books.
- (1971). *A history of australian children's literature 1941–1970*, Wentworth Books.
- (1993). *The proof of the pudding: Australian children's literature 1970–1990*, Ashton Scholastic.
- Townsend, J. R. (1965/1990). *Written for children: An outline of english-language children's literature*, Penguin.
- Travisano, T. (2000). Of dialectic and divided consciousness: Intersections between children's literature and childhood studies, *Children's Literature* 28, 22–9.
- Trites, R. S. (1997). *Waking sleeping beauty: Feminist voices in children's novels*, University of Iowa Press.
- Vallone, L. (1995). *Disciplines of virtue. Girls' culture in the eighteenth and nineteenth centuries*, Yale University Press.
- West, M. (1988). *Trust your children: Voices against censorship in children's literature*, Neal-Schuman.
- (2004). Censorship, and. Hunt, P. (ed.). *International companion encyclopedia of children's literature*, 2nd ed, Routledge.
- Whyte, P. (2004). Adaptation and authenticity. Filming children's literature, *Inis [Children's Books Ireland]*, 9, 6–9.
- Wilkie-Stibbs, C. (2002). *The feminine subject in children's literature*, Routledge.
- Wojcik-Andrews, I. (2000). *Children's films: History, ideology, pedagogy*, Garland.
- Zipes, J. (ed.) (1993). *The trials and tribulations of little red riding hood*, 2nd ed, Routledge.
- (1995). *Storytelling. Building community, changing lives*, Routledge.
- (1997). *Happily ever after. Fairy tales, children, and the culture industry*, Routledge.
- (2001) Sticks and stones: *The troublesome success of children's literature from Slovenly Peter to Harry Potter*, Routledge.
-